

Studiul cu titlul de mai sus și-a avut punctul de plecare în mai vechile preocupări privind istoria locală. Deși cunoșteam anumite documente nu le-am acordat atenția pe care o meritau, pentru că nu eram dispus unui efort de mai bună deslușire a vechii scrieri românești. Doar în ultimul timp mi-am dat seama de valoarea istorică, pentru bistrițeni, a unor banale, în aparență, registre parohiale. Sensul în care trebuie înțeles titlul de mai sus este de edificiu, clădire destinată cultului creștin. O clădire care să aibă și aspectul fizic, exterior și interior, conform unor canoane din vechime. Termenul biserică mai înseamnă și o adunare, o comunitate a celor care cred în posibilitatea mântuirii în și prin Iisus Hristos. De asemenea, tot sub acest nume se pot ascunde diversele confesiuni creștine.

Dacă socotim că locul în care se săvârșește Sfânta Liturghie și se adună creștinii poate fi numit biserică, și este numit așa, prima biserică românească din Bistrița trebuie căutată în acele locuri în care s-a săvârșit liturghia. Însă, la începuturile viețuirii românilor în Bistrița, se pare că nu exista un loc fix în care se oficia aceasta. În secolul al XVIII-lea biserica românească din Bistrița este menționată cu diferite denumiri: paraclis, șopron, șură etc., toate lăsând să se înțeleagă faptul sărăcăcios al imobilului. Pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, românii bistrițeni au obținut o așezare stabilă în Hrube, pomenită în documente cu denumirile de mai sus, pentru care plăteau chirie 10 florini pe an și în care se desfășura ceremonialul religios.

Istoria românilor bistrițeni, ca de altfel istoria românilor din Transilvania, a fost marcată de sistemul feudal al națiunilor și religiilor recepte, păstrat până târziu în epoca modernă. Vrem sau nu vrem, în această zonă cei care că aveau drepturi politice și religioase se revendicau de la „națiunea” săsească. Magistratul orașului Bistrița, ca o reprezentanță a patriciatului săsesc, era foarte grijuliu ca nu cumva aceste așa-zise drepturi să le fie încălcate sau contestate. Ridicarea unei bisericii adecvate, de către românii din Bistrița, era văzută ca un pericol la supremația săsească. Ani de zile reprezentanța orașului s-a opus construirii unei biserici românești în Bistrița.

Politica absolutismului luminat promovată de împăratul Iosif al II-lea a constituit un mediu propice în revendicările românilor transilvăneni, în general, și a celor bistrițeni, în special. Evoluția problemei bisericii și situația românilor bistrițeni, în timpul și după încetarea disputelor religioase între ortodocși și greco-catolici, în secolul al XVIII-lea, poate fi urmărită în studiile istoricului năsăudean Virgil Șotropa. *Lupta românilor pentru biserică*, din „Arhiva Someșană” nr. 3/1925, surprinde finalul fericit al punerii în posesia parohiei greco-catolice a unui teren în lungime de 34 de stânjeni și 16 stânjeni lățime în apropierea zidurilor cetății Bistriței. În inventarele de mai târziu ale bisericii unite este trecută o suprafață de 843 stânjeni, la numărul topografic 86. Tot în acea zonă, la sfârșitul secolului al XIX-lea, biserica unită mai avea în proprietate circa 30 de ari.

Viețuirea românilor în zonele periferice ale Bistriței, în număr notabil, este atestată în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Numărul românilor din Bistrița este certificat în diferitele conscripții din Transilvania sau în notițele pe care le-au făcut preoții din Parohia greco-catolică Bistrița. Tabelul de mai jos propune o selecție din acestea, cu referire la românii trăitori în suburbiile Bistriței, până în anul 1857, an în care s-a efectuat primul recensământ mai bine cunoscut în mediul istoriografic. O parte din aceste date statistice au mai fost înfățișate și într-un studiu cu referire la cimitirele românești din Bistrița.

Tabel. Evoluția demografică a românilor bistrițeni¹

ANUL	1733	1750	1762	1808	1811	1824	1842	1857
	70 * (315)	970	207* (931)	1246	1252	1396	1190	1255

* Conscriptiile din 1733 și 1762 au numărat familiile românești din Transilvania. Pentru ceilalți ani este vorba de numărul sufletelor, adică a locuitorilor.

Conscriptia din anul 1733 a fost făcută la inițiativa episcopului Inochentie Micu Klein și a avut ca unitate de înregistrare familia. În Bistrița, *locus unit mixtus*, sunt atestate 70 de familii românești, fără preot și fără biserică. După frământările religioase care l-au avut în prim plan pe călugărul Sofronie, generalul Buccow a ordonat în anul 1761, pentru anul următor, două conscripții independente. Una trebuia făcută de către autoritățile politico-administrative, iar cealaltă de către episcopia Făgărașului prin protopopi. Se urmărea recenzarea familiilor românești, ortodoxe sau greco-catolice. Au fost înregistrate cu acea ocazie 207 familii românești în suburbiile Bistriței. O familie poate fi evaluată ca având în secolul al XVIII-lea 4,5 membri. Dacă acceptăm acest lucru, numărul românilor din Bistrița în anul 1733 poate fi apreciat la circa 315. În anul 1762 numărul românilor poate fi estimat la cel puțin 930 locuitori, dar el, probabil, se apropia de 1000. Se înțelege, deci, că pentru anii 1733 și 1762 sunt aproximări ponderate ale totalității românilor din Bistrița.

Conscriptia parohiilor din dieceza Făgărașului, din 1 octombrie 1750, atestă în suburbia Bistriței 970 de români cu un preot dar fără biserică. În anul 1767 episcopul unit Atanasie Rednic menționează pentru Bistrița tot 970 de locuitori români cu un preot, doi capelani, un învățător, un cantor și un clopotar. Probabil a preluat numărul românilor greco-catolici din conscripția din anul 1750. O jumătate de secol mai târziu, în anul 1811, numărul familiilor românești ajunsese la 230 iar al locuitorilor români la 1252.

În conscripția din anul 1762 apare menționată și o casă, paraclis, unde se ținea serviciul divin, pe lângă totalitatea familiilor românești. Este vorba de acel imobil amintit mai sus în zona Hrubelor. În documentul care face referire la terminarea construirii bisericii, locul destinat în trecut slujbelor religioase este denumit ca fiind o șură. Tot în zona Hrube se afla și primul cimitir românesc, pe care magistratul a fost obligat să-l atribuie românilor, chiar fără a-l încredința în proprietate, mult mai repede, adică la începutul secolului al XVIII-lea. Aceasta, în primul rând, din cauze de sănătate publică. Unde se afla acest cimitir rămâne de dovedit. Cert este că sub termenul de Hrube se ascundea un întreg cartier din partea estică a orașului Bistrița. Actuala stradă Constantin Roman Vivu era numită „Strada cea mare a Hrubelor” sau „Ulița cea mare a Hrubenilor”. Hrubele cuprindeau și celelalte străzi, mai ales alte străzi, care aveau legătură cu „strada cea mare”. În secolul al XIX-lea numerele de casă de „la Hrube”, atestate în registrele parohiale, merg până la nr. 240, iar podul Jelnii era numit Podul hrubenilor.

Hrubele, prima zonă românească din Bistrița, avea și o organizare administrativă proprie, în fruntea comunității fiind atestat un jude, Toader Bilegan. Cu siguranță că nu este singurul. Inițiativa construirii noii bisericii a pornit de la românii de acolo, pentru că, în fine, la 29 septembrie 1786, magistratul orășenesc a pus terenul mult solicitat în posesia bisericii greco-catolice. Astfel, la 27 decembrie 1788, într-o adunare a enoriașilor s-a anunțat decizia adunării de fonduri în vederea construirii bisericii. La acea dată era preot unit în Bistrița Liontie Căplan, diacon Moldovan Toader iar făt Simeon Fante. Procesul-verbal redactat cu acea ocazie are următorul cuprins²:

Protocollu

Annu 1788 Decembrie 27 am prins a strânge bani de la poporul nostru a Bistriței celu bine pravoslavnic pe sama S[finței] Beserici ca să să poată adică oară zidi prin noi ceștii ce ne aflăm în viață și întru acestu prileju fiștecare au dat după puterea sa dintre poporenii precum întru acestu protocollu urmează.

1 Vezi conscripțiile din 1750 și 1762 în Costin Feneșan, *Izvoare de demografie istorică. Secolul al XVIII-lea. Transilvania*, București, 1986, vol. I, Pentru parohia din suburbia Bistriței, pp. 288 și 313. Idem, anul 1733, p. 100. Pentru anul 1808, la ANBN, fond Registre parohiale de stare civilă, Registrul parohial nr. 97 f. 3. Idem, anul 1811, f. 4. Idem, anul 1824, f. 51. Pentru anul 1842 vezi *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioceseos Fogarasiensis in Transilvania*, Blasii, 1842, Districtul arhidiaconal Bistrița, p. 194. Pentru anul 1857 vezi în „Studia censualia Transsilvanica” Ed. Staaf, 1997 *Recensământul din 1857*, p. 80.

2 ANBN, fond Registre parohiale de stare civilă, Registrul nr. 97. f. 1-2.

Documentul de mai sus cu care se deschide primul registru al Parohiei greco-catolice Bistrița este urmat de un tabel, o enumerare a celor care au donat bani pentru construirea bisericii. Sunt menționate și sumele pe care fiecare dintre ei le-a pus la dispoziția conducerii parohiei. Mai jos dăm numele lor fără a preciza și sumele donate. Donațiile au fost făcute până în anul 1793, inclusiv, chiar dacă operațiunea de adunare a fondurilor fusese încheiată, în linii generale, în cursul anului 1790. S-au adunat în principal zloți și florini dar s-a primit și monedă mai mărunță. Protocolul în care au fost înscrși donatorii are la început înscrisă ordinea numerică pentru ca pe parcurs să se renunțe la aceasta. Mai jos am păstrat șirul numeric a celor care au contribuit cu diverse sume până în anul 1790.

1. *Iacob Zăgrean*
2. *Popa Lontie Căplanu*
3. *Gheorghie Solocari*
4. *Crăcianu Toader*
5. *Toader diacu Moldovan*
6. *Paicu Iacob*
7. *Răbrișorean Ursu*
8. *Simeon Fante fătu*
9. *Onu Măgherușanu*
10. *Vasile Nechiti*
11. *Chirilă lu Isaiu*
12. *Răbrișorean Petre*
13. *Florea Budușanu*
14. *Georghe Căileanu*
15. *Maței Vădanci*
16. *Gherea Daviji*
17. *Usu Căilean*
18. *Toader Pleșca*
19. *Toader Beșuan*
20. *Ștefan Cucu*
21. *Onu Zugravu*
22. *Florea Pintilesi*
23. *Zăgrean Andrei*
24. *Nastasie Mănăvică*
25. *Grigore Asturzoan*
26. *Lupu Regulașu*
27. *Onu Pleșca*
28. *Maței Chintelcean*
29. *Florea Butnaru*
30. *Tărnovan Toader*
31. *Tălnaciu Dumitru*
32. *Petrea Tălnaciu*
33. *Dumitru Leșan*
34. *Onu Rusulu*
35. *Simion a Flori*
36. *Anca Petri*
37. *Costan Moldovan*
38. *Nițu Leșan*
39. *Lontia Cilichi*
40. *Arsentie Vărzaru*
41. *Onu Florii*
42. *Lupu Căileanu*
43. *Onița Oanii*
44. *Ion Rogneanu*

45. *Ion Moldovan*
46. *Nazarie*
47. *Petrea lu Miron*
48. *Oltean Ghirna*
49. *Sandu Cilichi*
50. *Moldovan Cifor*
- Anu 1790 noiembrie 3 zile*
- Tintelcean Maței*
- Răbrișorean Ion*
- Trifan a Petri*
- Onu Rusulu*
- Onica Cucu*
- Crăciun Toader*
- Nițu Leșan*
- Petrea Leșan*
- Vasilie a Bugli*
- Ilea Olteanu*
- Alexandru Vărzaru*
- Onița lu Mătei*
- Toaderu lu Ursai*
- Vasilia Oanii*
- Nițu Beșuanulu*
- Ursu Junțăli lu Vărzaru*
- Nimigean Neculae*
- Moldovan Cifor*
- Constantin a Cucului*
- Toaderu Pleșchi*
- Vărzaru Alexandru*
- Istratie Stuparu*
- Petre lu Miron*
- Vasilia Bugli*
- Măre a lu Vasilie Nechiti*
- Simion lu Vasilie nepotu său*
- Toader Beșuanulu*
- Lica Birușulu*
- Onica lu Baltă Gheorghie*
- Ioan Mitru*
- Trifon a Petri*
- ficioru lu Vasilea Cozma Griga (Grigore?)*
- Răbrișorean Petre fătu*
- Ștefan Onica*
- Gheorghie a Șofronii*
- Vasilea Nițulu*
- ficioru lu Costan ficatoru*

Constantin lu Simeon Fante
 Vasilea lu Ursan Chirilă ficior
 Nichita ficioru lu Ana Mătei
 Ștefănia lu Vârzaru Arsenți femeia
 Ioana a lu Mhăilă de la moară cea soață a
 Cibotarului
 Leonti a Chiprieni
 Maței Dărăban
 Olteanu Onica Iberaiteru, un galben
 Vlăsa Vasile
 Moldovan Cifor pentru ferești, altă dată
 Safta Olteanca
 Onu Roșu
 Simeon Birișu
 Ceuca Ilea
 Nechita Ghindeanu
 Onu Petrițoi
 Lupu lu Mican
 Vica Marii
 Gavrilu Rusu
 Grigorașu Aldrofan
 Toader Țiganu
 Onica Parasca
 Onița lu Ștefănuțu
 Gheorghia lu Sâmnion fătu cel bătrân
 Vârvara Răcăneasa
 noru-sa Măriucă
 Iliana a Toderichi

Mărie Potorăie
 Irina Chirlejanca
 Zăgrean Constantin
 Zăgrean Ilie
 Moroșan Onica
 Moroșan Grigorașu
 Pancilie a lu Moroșan Vasile
 Lupu Ideanu
 Precupu Pașculu
 Sauca Lazor
 Sigmirean Luca de la stupini
 Costan Telceanu
 Andrei Maieru Popu de la Besăneș

Globale din ziua crucii din anul 1793

Nechita Ghindeanu și dă pe sama Bisericii o
 mie și jumătate de cărămizi
 Lupu lu Mihoc
 Grigorea Ili
 Toader a Onulu Lupulu
 Vasilea Oanii
 Mitru lu Tălnaciu
 Crăciun Toader
 Măcuțu Țărănașu
 Iacob Tălnaciu, ajutoru la Biserica
 Mitru Bumbului
 Ghindean Petrea, pe sama bisericii

După cum rezultă din situația de mai sus, majoritatea celor care au donat bani pentru construirea bisericii au făcut acest lucru până la sfârșitul anului 1790. Sumele zise „globale din ziua crucii 1793” sunt cu totul modeste, în crăițari. Ele nu puteau avea o însemnătate în acțiunea de construire a bisericii care, la acea dată, era terminată. Chiar dacă nu am intenționat la început să menționez și sumele donate de fiecare din cei înscrși în lista parohială, câteva nume merită repetate datorită efortului financiar. Rebrîșorean Petre a contribuit cu un zolt și doi florini, așa cum apare în lista din 1788. În lista din 1790 fătu Rebrîșorean Petre, probabil aceeași persoană, este trecut cu o donație de 12 florini. Moldovan Ion a dăruit 7 florini, Florea Budușan și Nimigean Nicolae câte 6 florini. Câte 5 florini au donat Vasilia Oanii, diacul Moldovan Toader, Tălnaciu Dumitru, Chirilă lui Isaia, Roșu Onu și Constantin a Cucului. Fătul Simion Fante a dat 4 florini, Olteanu Onica un galben, Vârzar Alexandu 7 zloți (dacă nu este o greșeală) Onița lui Mătei 2 zloți, 3 florini și 3 mărieși, Irina Chirlejanca și Moroșan Onica câte 2 zloți etc. Totalul sumelor adunate, în fiecare unitate monetară sau diviziune, au fost următoarele: 28 de zloți, 129 florini, 70 de mărieși și 856 crăițari. În josul fiecărei pagini se făcea o transformare în florini a sumelor donate. Astfel, pe pagina a doua 16 zloți, 48 florini, 13 mărieși și 197 crăițari sunt echivalați la 75 florini. Crăițarii sau crucerii sunt subdiviziuni ale florinului; un florin fiind egal cu 100 de crăițari. Cum se făcea transformarea în florini, din zolți și mărieși, îi lăsăm pe specialiștii în numismatică să se descurce.

La data de 2 mai 1790, „în casa Oniții” s-au pus „slujitorii”, adică constructorii bisericii. Documentul de mai jos trebuie citit, probabil, în acest fel. De exemplu, fătul Rebrîșorean Petre este menționat în lista din 3 noiembrie 1790, având această demnitate, pe când în documentul de mai jos nu mai este trecut. Constructorii au fost cei din comitetul bisericesc al parohiei greco-catolice Bistrița, aflați în putere. Dacă a existat și un meșter specializat, el nu este cunoscut. Documentul de mai jos i-a reținut pentru istoria Bistriței pe cei care, credem, au ostenit la transportul buștenilor și la ridicarea bisericii, iar timpul este ca ei să fie cunoscuți³.

3 Ibidem, f. 77-verso.

În anul 1790, în casa Oniții, adică în clejia domnului popii celu săsesc, mai, în 2 zile, s-au pus slujitorii Sfintei Biserici, adică fătu Moldovan Cifor și corator Moldovan Costan; coratori Zăgrean Andrei, Simion Fante, Onica Ursul, Arsentie Vărzaru, Petrea lui Ion, Niculae Nimigean, Moldovan Ion, Onița Oni, Vasilie Bugli, Vărzar Alexandru.

Construirea bisericii s-a făcut în perioada 1790-1792, ea fiind terminată până în vara anului 1792. Mulți dintre bistrițeni vor fi contribuit și cu zile de lucru, sau în alte moduri la construirea bisericii. Se pare că cioplitorii au fost plătiți cu 7 florini și 11 cruceri, așa cum se menționează într-o „erogație”, spre finalul registrului parohial. Biserica avea o lungime de 10 stânjani și o lățime de 3½ stânjani, deci aproape 20 metri lungime. După cum se scria într-un inventar din decembrie 1894, materialul de construcție a fost, evident, lemnul. Interiorul părții superioare, tavanul, era boltit cu scânduri. Altarul avea 3 ferestre cu câte patru ochi. Pe fiecare din cele două părți laterale se găseau câte patru ferești. Edificiul era împărțit în trei părți: altarul, partea rezervată bărbaților (biserica bărbaților) și partea rezervată femeilor (biserica femeilor). Podeaua era de scândură. Imobilul ca atare este asemănător bisericilor românești păstrate din secolul al XVIII-lea. Acoperișul de șindrilă a rezistat în bune condițiuni până în anul 1889, când într-o ședință a senatului bisericesc s-a decis schimbarea acoperișului în așa fel încât streșina să fie acoperită dublu. Biserica avea și un turn în care erau două clopote. Unul din clopote fusese probabil comandat în perioada adunării fondurilor pentru că purta inscripția: *anno Domini 1789*. Inventarul din 1894 specifică următoarele: *în frontul Sfintei Biserici este o clopotniță prevăzută cu un clopot cam de 3 măzi dăruit de doamna cândva Maria de Frank*⁴. Fără a fi o construcție monumentală biserica avea la data construirii un inventar bogat de carte religioasă și obiecte de cult, pe care le vom arăta mai încolo.

Noua biserică i-a unit pe românii bistrițeni într-un efort comun de construire care merită aprecierea noastră. În anul 1762, momentul conscripției ordonată de Buccow, frământările religioase pe tema uniției i-au marcat și pe românii din Bistrița. Numeroși români s-au pronunțat atunci în favoarea ortodoxiei, chiar dacă unii dintre ei vor fi fost convinși să renunțe la această opțiune. Cert este că, în aprilie 1762, conscripția menționează 207 familii românești de confesiune greco-catolică. Un ecou al acestor dispute care au dezbinat comunitatea românească în găsim chiar în documentul prin care este atestată terminarea bisericii. Documentul este următorul⁵:

1792 iunie 13

Să au împreună xrubenii cu josenii și au dusă toate la Biserica cea nouă: icoanele, cărțile, clopotele, altarale, toate câte au fost la șură și să au plecată ascultători suptă oblăduire scaunului Blajului pe lege grecească iprocî.

În ziua de sânzienile sașilor să au așezată rumânii la Bistriță toți cu Biserica cea nouă în zilele împăratului Fritișcă.

Data de 13 iunie 1792 marchează începutul unei noi etape în istoria bisericească a românilor din Bistrița. Părăsirea mahalalei și instalarea bisericii într-un loc cu un bun amplasament, aproape de zidurile cetății Bistriței, a fost un real progres. Este posibil ca altarul să fi fost construit mai târziu, el fiind placat cu cărămidă donată de Nechita Ghindeanu în anul 1793. O nouă listă de subscripție, aflată spre sfârșitul primului registru al Parohiei greco-catolice Bistrița, dovedește că s-au mai adunat bani, de data aceasta cu o finalitate precisă: albirea bisericii. Se poate presupune că altarul zidit cu cărămidă a fost tencuit și apoi vărut în alb. O altă posibilitate este ca mai târziu, la o dată pe care registrul parohial nu o precizează, să se fi făcut o acțiune de curățenie generală care să fi presupus și văruierea altarului. În orice caz s-a considerat că donatorii trebuie să fie reținuți. Cei „care o dat bani pentru albirea bisericii” sunt următorii⁶:

Onica Moroșan

Florea Budușan

Mihaiu Cilica

Oana lui Ștefan

Mihaiu, fătu din Ghinda

Pașcu de la Hrube

Petre Ghindean

Gheorghe Solocar

Costantin Moldovan

Toader Savu

Onu Aldrofan

Ioan Cucu

4 ANBN, fond Protopopiatul greco-catolic Bistrița, dosar 76, *Inventarul Bisericii*.

5 ANBN, fond Registre parohiale de stare civilă, registru nr. 97 f. 78-verso.

6 *Ibidem*, f. 77.

Gheorghe Ceuca
Emi Ceuca
Flore Șomotecan
Toader Pleșca
Lupu Șomfelean
Ioan Feldrihan
Vasile Botnar
Ioan Rus
Ioan Năsăudean
Mașteiu Hopșitariu
Toader Târnovan

Simion Biriș
Petre Răbrișorean
Onu Zugravu
Ana lui Lazor
Lazor a Floz ?
Grigore Năsăud
Onița Savu
Simion Olar
Oana Cilichi
Onița Sturzu

Aproape toți cei din lista de mai sus au donat câte un florin. Este posibil ca și alți români bistrițeni să fi donat pentru această activitate, pentru că pe pagina anterioară celei din care i-am reținut pe cei de mai sus mai erau trecute persoane, iar în dreptul lor sume de bani. Nu i-am inclus în lista donatorilor pentru că nu am avut certitudinea faptului că au donat acele sume pentru „albirea bisericii”.

Finalizarea construirii altarului a avut loc în anii 1793-94, dacă ținem cont că el a fost placat cu cele 1500 de cărămizi donate, cu siguranță, de Nechita Ghindeanu în 1793. Inventarul din 1894 menționa faptul că altarul fusese „flășterit” cu cărămidă lată. Același Nechita Ghindeanu a donat și masa de piatră a altarului păstrată 100 de ani mai târziu: *în altarul bisericii se află masa altarului de piatră în stare bună* – se scria în inventarul bisericii. Registrul parohial din secolul al XVIII-lea reține actul donării mesei altarului ca unul de mare generozitate⁷:

***Ctitorii care au făcut sfânta prestola la sfânta Biserică cea nouă a Bistriții
1794, octombrie 14.***

Aceastu bun creștin Nechita Ghindeanu au dată prestol nou de piciastră și l-au pusă în Biserică cu toată cheltuiala lui, l-au plătită, l-au așăzată în Sfântul altar dimpreună cu soțu lui și va fi cu a ficiorului Petre și a feteloru lui, Măriuca și Oana; ctitori să fie și în veci să fie pomeniți, ciară după moartea lui.

În altar, pe lângă masa punerii înaintea (proscomediarul), se mai aflau, mai târziu, un amvon, patru icoane portabile, răstignirea lui Iisus, trei cruci, dintre care una mare de lemn, și doi prapori.

Hramul bisericii românești din „Maici”, așa cum numea locul o însemnare pe un document aparținând bisericii din 1897, a fost *Intrarea în biserică a Maicii Domnului*, sărbătoare ce cade pe 21 noiembrie. Poate de aceea locul era numit „în Maici”. Este posibil ca sfințirea să fi avut loc la acea sărbătoare în unul dintre anii 1792, 1793 sau 1794.

În biserica românească din „strada externă a cetății” s-a oficiat liturghia între anii 1792-1895. Preoții care s-au implicat în proiectul de construire sau au slujit în această biserică au fost următorii: Lontie Căplanu 1788, Moldovan Toader – fost diac în anul 1788 menționat ca preot în anul 1795, Ștefan Vlad (1795-1816), Ioan Vârtic – preotul din Mocod în 1816, Ioan Simoneti (1816-1829), Toma Albani (1825-1830), Ioan Maior (1829-1867), Ioan Chitta (1832-1844), Avram Cătană (1845-1850), Ioan Chitta-junior (1855-1864), Demetriu Paper 1871, Alexandru Silași (1864-1901). În perioada 1848-1850 în registrul parohial face înscrisuri preotul Avram Cătinean. Credem că este vorba de Avram Cătană pentru că se trece prin varianta Katonai, în 1849, până a se ajunge la Cătinean. Poate datorită evenimentelor revoluționare din 1848 să fi fost motivat de a-și schimba numele în Cătinean. De fapt, numele trecut în registru în perioada anterioară anului 1848 fusese Catona.

Cu excepția lui Demetriu Paper, a lui Alexandru Silași și, desigur, Ioan Vârtic, avem toate motivele să credem că ceilalți au fost înmormântați în cimitirul bisericii, atestat în anul 1799, dar deschis mai înainte, probabil o dată cu terminarea bisericii. La înmormântarea protopopului Ioan Maior, în cimitirul bisericii, în ianuarie 1867, a participat vicarul Grigore Moisil, profesorul Bunei și toată preoțimea din protopopiat. În acest cimitir s-au făcut înmormântări până în anul 1886, an în care a fost emisă o interdicție din partea primăriei de a se mai înmormânta acolo. Opt ani mai târziu cimitirul este menționat ca fiind împărțit: *în ambele țințirimuri este câte o răstignire cam veche, fără fonduri*. Crucile păstrate astăzi în spatele și în dreapta fostei bisericii aparțin unor personalități decedate după anul 1870. Se poate presupune că înmormântările în acest cimitir începuseră

⁷ Ibidem, f. 3.

din partea stângă, unde exista suficient loc în anul 1799. Crucile fiind de lemn, la începutul secolului al XIX-lea, au fost marcate de factorul timp. De aceea ele nu s-au mai păstrat. Este o deducție logică, pentru că nu ne închipuim ca înmormântările să fi început din streșina bisericii.

În decursul timpului biserica a adunat un bogat inventar religios. O parte dintre obiectele de cult fuseseră aduse de la „Șură” – vechiul loc de închinare. În „biserica bărbaților”, la anul 1894, se aflau 14 icoane, dintre care 7 cu rame aurite. *La amvonul sărutării este icoana lui Iisus cu inscripțiunea „Ece homo”, deasupra stau două sfeșnicuțe de lemn câte cu două crengi. Una măsuță mai mică la stânga acoperită cu una fața de pânză. Altă măsuță lângă perete de-a stânga asemenea acoperită. Un sfeșnic portabil. În mijlocul bisericii sunt două lustre cu șase crengi de aramă. În biserică mai sunt 4 bănci lungi cu spate și 6 cuiere. Este un choru pentru pruncii școlari în stare bună unde învățătorul are un scaun fără spate. În partea bisericii rezervată femeilor se afla icoana Sfintei Maria și alte 11 icoane dintre care trei cu rame aurite⁸.*

La data sfințirii bisericii în patrimoniul acesteia se afla și o importantă colecție de carte religioasă. Cărțile de cult pe care le semnalăm au fost trecute în inventarul bisericii greco-catolice din anul 1894. Le menționăm pe toate cu precizarea că cele care au o dată anterioară anului 1792 au fost folosite, cu siguranță, și în vechiul lăcaș din Hrube.

- Evanghelie – tipărită la București în anul 1766
- Evanghelie – tipărită la Sibiu în anul 1859
- Liturgicon – vechi, tipărit, lipsește anul
- Liturgicon - tipărit la Blaj în anul 1707
- Ohtoih - tipărit la Târgoviște în anul 1712
- Apostolier – Blaj 1771
- Triodionu – Blaj 1791
- Strașnic – tipărit la Blaj în anul 1773
- Minei – tipărit la Blaj în anul 1766
- Molitvetnic – Blaj 1766
- Chatavasieru - Blaj 1724
- Molitvetnic – tipărit la Blaj în anul 1868
- Ceaslov – Sibiu 1859
- Penticostariu – Blaj 1768
- Psaltire – *cam slabă și veche, fața I lipsește*
- *Cazania veche donată de Ioan Majeru fostul paroh al Bistriței tipărită în România la an 1728*
- *Cazanie veche greacă scrisă cu mâna cu cirile*
- *Altă Cazanie*
- Biblie – tipărită la Blaj în anul 1795⁹

Comunitatea românească din Bistrița depășea la data construirii bisericii 1000 de locuitori, în peste 210 familii. Într-un fel sau altul toți au contribuit, fie cu sume de bani fie cu zile de muncă. Starea îndelungată de așteptare, în vederea deținerii unui loc corespunzător de închinare, a precipitat lucrurile în ceea ce privește ridicarea bisericii. Ea a fost construită de cei din comitetul parohial, după cum am arătat anterior, fără un plan bine pus la punct. Pe aceeași pagină în care sunt arătați „slujitorii” de la 1790, adică constructorii, preotul Vlad – cel mai probabil – notează și următoarele: *nebunește făcut, curând s-au stricat*. S-ar putea interpreta că la repezeală și fără chibzuință. O „propovedanie” urmează acestei constatări, din care se poate deduce că, probabil, s-au adunat bani pentru consolidarea bisericii, din localitățile protopopiatului și nu numai. Aceasta este interpretarea pe care o dăm acestor consemnări. Localitățile trecute în josul „propovedaniei” sunt următoarele: Caila, Măgheruș, Șomfalău, Bilag, Șoimuș, Friș, Ardan, Sebiș, Bârgău, Feleac și Chiciud. În dreptul unora era trecut cuvântul *plătit*. Credem că banii adunați au fost destinați bisericii abia construite și nu erau obișnuitele obligații către ierarhia ecleziastică, pentru că localitatea Chiciud (Miceștii de Câmpie) nu făcea parte din protopopiatul Bistrița¹⁰. În acest sat, dacă nu greșim, exista o biserică de lemn încă din anul 1734.

8 ANBN, fond Protopopiatul greco-catolic Bistrița, dosar 76, *Inventarul Bisericii*, p. 2.

9 *Ibidem*.

10 ANBN, fond Registre parohiale de stare civilă, registru nr. 97, f. 77 – verso.

Dacă s-au mai adunat bani și s-au făcut lucrări de consolidare, ceea ce nu poate fi exclus, ele au fost realizate, cel mai probabil, în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea.

Cu toate acestea, mai bine de 100 de ani românii bistrițeni au avut un punct de reper: biserica românească din apropierea „cetății”. Începând din anul 1886, dacă nu mai devreme, în corespondența cu Episcopia Greco-Catolică Gherla, conducerea parohiei pune problema unei noi biserici. Aceasta nu va fi construită, cum se intenționa inițial, ci va fi cumpărată de la Ordinul Minorilor din Bistrița. Demersurile procedurale au durat doi ani, adică 1893-1895. Suma plătită minorilor pentru biserică și alte imobile a fost 35000 de florini, parte primiți prin donație, parte împrumutați de la bănci.

Într-un gest de solidaritate creștinească, la 23 mai 1897, comitetul bisericesc a decis ca biserica „cea veche”, construită în secolul al XVIII-lea, să fie donată românilor din Lechința. În lunile următoare biserica a fost dezmembrată și dusă în Lechința. A mai rămas locul, trecut după 1948 pe la diverși proprietari, și o mică construcție care se încăpățânează să rămână acolo, într-o nepăsare generală: a oficialităților din toate regimurile și a cetățenilor Bistriței. În alte țări se construiește respectând trecutul și se reconstruiește ca un continuu în ființarea istorică a unui neam. De ce nu ar fi posibil așa și la Bistrița, acolo unde doar trecutul românesc este un fapt indiferent? De ce nu s-ar putea reconstrui vechea biserică?

Cele mai importante informații din acest studiu au fost preluate din cel mai vechi registru al Parohiei greco-catolice Bistrița, poate primul pe care l-a avut biserica. Acesta cuprinde informații referitoare la perioada 1788-1824. Datarea lui nu este un lucru tocmai simplu. Dacă citim ce scrie pe prima pagină am fi tentați să afirmăm ca acesta exista în anul 1788, chiar atunci când s-a început adunarea fondurilor pentru biserică. Dacă am urmări înregistrarea sistematică a evenimentelor legate de starea civilă anul cel mai probabil ar fi 1799. În inventarul bisericii din anul 1894 se scria că registrul parohial datează din anul 1795, poate datorită faptului că preotul Ștefan Vlad a înregistrat primii botezați, în acel an. Numai că cineva a barat toate aceste înregistrări, iar anul cu înregistrări valabile ale celor botezați ar fi 1796. Deasupra acestei pagini însă este trecut anul 1797, care este barat și el, intenția celor care au trecut informațiile fiind probabil de începe cu acel an, după care s-au răzgândit. Urmează la capitolul botezaților un hiatus până în anul 1800, când se trece la o consemnare sistematică a celor botezați. Pentru cei căsătoriți și cei morți se începe înscrierea de către preotul Vlad cu luna noiembrie 1799.

Informații despre ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea, consemnate de o altă persoană decât preotul Ștefan Vlad, se găsesc însă la diverse pagini, fără o ordine precisă, dar spre finalul registrului. Anii 1794-1796 sunt bine reflectați sub aspectul celor botezați și cununați. Acest altcineva trebuie să fi avut niște hârtii anterioare cu însemnări importante din viața comunității. Pe ultima pagină este și o însemnare laconică, abia vizibilă: *prea sfințitului mitropolit Gavril foarte mă rog*. Semnat: *Ioannes*. Aceasta înseamnă că Parohia greco-catolică Bistrița, prin preotul ei, Ioan Simonetii, era în legătură cu Gavriil Bănulescu-Bodoni, născut în Bistrița, mitropolit al Moldovei iar mai apoi al Basarabiei.

Fără a opta pentru un an sau altul pentru datarea registrului, trebuie să observăm că pe prima pagină este trecut protocolul prin care s-a hotărât adunarea banilor pentru biserică, iar apoi sunt notați pe patru pagini donatorii. Acesta este evenimentul fondator al bisericii românești din Bistrița secolului al XVIII-lea.

L'église roumaine de Bistrița-1792 (Résumé)

L'étude présente un aspect fondamental de la vie des roumains bistrizois à la fin du XVIIIe siècle. Il s'agit de la construction de l'église roumaine aux alentours de murs de la ville de Bistrița, dans un endroit avec un bon emplacement appelé « în Maici ». On publie à cette occasion des importants documents tels le protocole du mois de décembre 1788 par lequel on a pris la décision de ramasser les fonds nécessaires, les listes des bailleurs, l'aménagement des objets de culte dans la nouvelle église en 1792, la donation de la table de l'autel de 1794 etc. L'église mise sous le patronage de « L'Entrée dans l'Eglise de la Vierge » a été un repère pour les roumains de Bistrița dans la période 1792-1895. Après l'achat, suite des insistantes négociations (1893-1895) de l'église de l'ancien couvent des frères mineurs de Bistrița ; l'ancienne église roumaine du XVIIIe siècle a été cédé au roumains de Lechința.

Fig.1. Biserica de lemn din Bistrița la 1895.

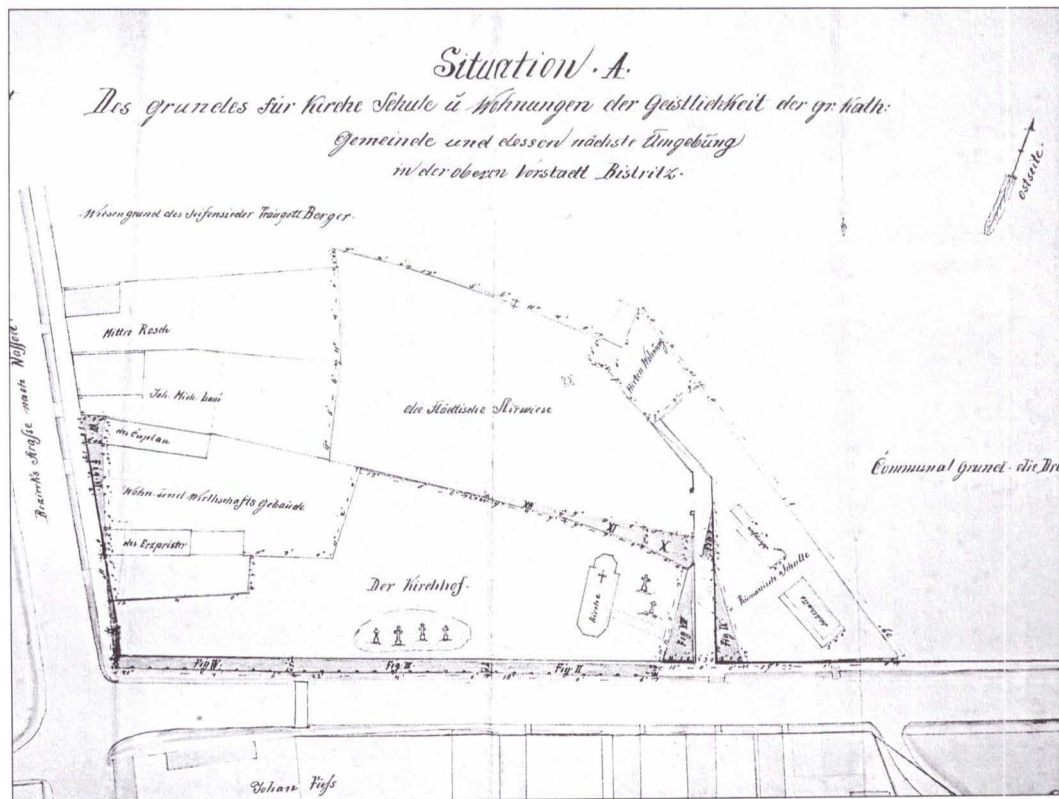

Fig. 2. Plan cadastral cu parcelele ocupate de biserica, școala și cimitirul greco-catolic din Bistrița.

Donor	Amount
Donor 1	1
Donor 2	1
Donor 3	1
Donor 4	1
Donor 5	1
Donor 6	1
Donor 7	1
Donor 8	1
Donor 9	1
Donor 10	1
Donor 11	1
Donor 12	1
Donor 13	1
Donor 14	1
Donor 15	1
Donor 16	1
Donor 17	1
Donor 18	1
Donor 19	1
Donor 20	1
Donor 21	1
Donor 22	1
Donor 23	1
Donor 24	1
Donor 25	1
Donor 26	1
Donor 27	1
Donor 28	1
Donor 29	1
Donor 30	1
Donor 31	1
Donor 32	1
Donor 33	1
Donor 34	1
Donor 35	1
Donor 36	1
Donor 37	1
Donor 38	1
Donor 39	1
Donor 40	1
Donor 41	1
Donor 42	1
Donor 43	1
Donor 44	1
Donor 45	1
Donor 46	1
Donor 47	1
Donor 48	1
Donor 49	1
Donor 50	1

Fig. 3. Lista donatorilor pentru edificarea bisericii

Worker	Role	Date
Worker 1	Role 1	Date 1
Worker 2	Role 2	Date 2
Worker 3	Role 3	Date 3
Worker 4	Role 4	Date 4
Worker 5	Role 5	Date 5
Worker 6	Role 6	Date 6
Worker 7	Role 7	Date 7
Worker 8	Role 8	Date 8
Worker 9	Role 9	Date 9
Worker 10	Role 10	Date 10
Worker 11	Role 11	Date 11
Worker 12	Role 12	Date 12
Worker 13	Role 13	Date 13
Worker 14	Role 14	Date 14
Worker 15	Role 15	Date 15
Worker 16	Role 16	Date 16
Worker 17	Role 17	Date 17
Worker 18	Role 18	Date 18
Worker 19	Role 19	Date 19
Worker 20	Role 20	Date 20
Worker 21	Role 21	Date 21
Worker 22	Role 22	Date 22
Worker 23	Role 23	Date 23
Worker 24	Role 24	Date 24
Worker 25	Role 25	Date 25
Worker 26	Role 26	Date 26
Worker 27	Role 27	Date 27
Worker 28	Role 28	Date 28
Worker 29	Role 29	Date 29
Worker 30	Role 30	Date 30
Worker 31	Role 31	Date 31
Worker 32	Role 32	Date 32
Worker 33	Role 33	Date 33
Worker 34	Role 34	Date 34
Worker 35	Role 35	Date 35
Worker 36	Role 36	Date 36
Worker 37	Role 37	Date 37
Worker 38	Role 38	Date 38
Worker 39	Role 39	Date 39
Worker 40	Role 40	Date 40
Worker 41	Role 41	Date 41
Worker 42	Role 42	Date 42
Worker 43	Role 43	Date 43
Worker 44	Role 44	Date 44
Worker 45	Role 45	Date 45
Worker 46	Role 46	Date 46
Worker 47	Role 47	Date 47
Worker 48	Role 48	Date 48
Worker 49	Role 49	Date 49
Worker 50	Role 50	Date 50

Fig. 4. 1790- Angajarea lucrătorilor pentru construcția bisericii.

Donor	Amount	Date
Donor 1	Amount 1	Date 1
Donor 2	Amount 2	Date 2
Donor 3	Amount 3	Date 3
Donor 4	Amount 4	Date 4
Donor 5	Amount 5	Date 5
Donor 6	Amount 6	Date 6
Donor 7	Amount 7	Date 7
Donor 8	Amount 8	Date 8
Donor 9	Amount 9	Date 9
Donor 10	Amount 10	Date 10
Donor 11	Amount 11	Date 11
Donor 12	Amount 12	Date 12
Donor 13	Amount 13	Date 13
Donor 14	Amount 14	Date 14
Donor 15	Amount 15	Date 15
Donor 16	Amount 16	Date 16
Donor 17	Amount 17	Date 17
Donor 18	Amount 18	Date 18
Donor 19	Amount 19	Date 19
Donor 20	Amount 20	Date 20
Donor 21	Amount 21	Date 21
Donor 22	Amount 22	Date 22
Donor 23	Amount 23	Date 23
Donor 24	Amount 24	Date 24
Donor 25	Amount 25	Date 25
Donor 26	Amount 26	Date 26
Donor 27	Amount 27	Date 27
Donor 28	Amount 28	Date 28
Donor 29	Amount 29	Date 29
Donor 30	Amount 30	Date 30
Donor 31	Amount 31	Date 31
Donor 32	Amount 32	Date 32
Donor 33	Amount 33	Date 33
Donor 34	Amount 34	Date 34
Donor 35	Amount 35	Date 35
Donor 36	Amount 36	Date 36
Donor 37	Amount 37	Date 37
Donor 38	Amount 38	Date 38
Donor 39	Amount 39	Date 39
Donor 40	Amount 40	Date 40
Donor 41	Amount 41	Date 41
Donor 42	Amount 42	Date 42
Donor 43	Amount 43	Date 43
Donor 44	Amount 44	Date 44
Donor 45	Amount 45	Date 45
Donor 46	Amount 46	Date 46
Donor 47	Amount 47	Date 47
Donor 48	Amount 48	Date 48
Donor 49	Amount 49	Date 49
Donor 50	Amount 50	Date 50

Fig. 5. Protocolul din 1788 privind adunarea de fonduri pentru biserică.